

Josip Vidmar

Govor na otvoritvi razstave »Cankarjevo gledališče«

(Narodna galerija, Ljubljana — 7. maja 1976)

Spoštovane tovarišice, spoštovani tovariši!

Ta razstava je eden izmed mnogih členov, ena izmed mnogih prireditev, ki naj posvete in dajo poudarek našemu spominu ob stoletnici velikega pisca, velikega moralista in velikega politika Ivana Cankarja. Razstava je seveda predvsem posvečena njegovemu gledališču. Kakor veste, je Cankar napisal sedem dram, ki so imele sorazmerno neslavno oziroma nebogato zgodovino za

*Akademik Josip Vidmar odpira razstavo »Cankarjevo gledališče«
v Narodni galeriji v Ljubljani — 7. maja 1976*

časa njegovega življenja. Če pogledate katalog, v katerem je zabeleženih 125 eksponatov, boste videli, da se jih na čas za Cankarjevega življenja nanaša pravzaprav samo 24, vse drugo pa je posvečeno spominom raznih uprizoritev na številnih jugoslovanskih in tujih gledališčih po letu 1918 in še po tej vojni. Mislim, da to zelo značilno karakterizira ne toliko pisateljske kvalitete, pa tudi te, ampak zlasti zelo ilustrativno karakterizira naš ambient, naše nekdanje življenje in nam tudi zelo jasno odpira vpogled v to, kaj pomeni osvoboditev tega naroda in kaj pomeni zavest tega naroda v našem novem življenju, seveda v odnosu do velikega pisatelja Ivana Cankarja. Vse to je v teh eksponatih zabeleženo, jasno razvidno in videli boste, kakšen razcvet doživi Ivan Cankar kot gledališki tvorec takoj po prvi svetovni vojni in posebno po tej drugi, da seveda ne govorim o vsem tistem, kar je Cankar pomenil za nas med osvobodilno borbo.

Njegovo delo obsega sedem dram. V teh dramah je Cankar izrazil v zelo zgoščeni obliki pravzaprav vso svojo najbolj važno tematiko. Tukaj imate prvi poskus *Lepe Vide* oziroma *Romantične duše*, kjer že nakazuje ne samo svojo religijo hrepenenja, temveč hkrati v čudni kombinaciji tudi že svojo satiro zoper tedanjo slovensko politiko. Iz te drame se je kasneje razvila komedija *Za narodov blagor*, ravnotako pa je preko *Nine* in raznih drugih njegovih spisov, prišlo do *Lepe Vide*. Pred *Narodovim blagrom* je nastal *Jakob Ruda*, ki je pravzaprav prva Cankarjeva drama, v kateri je dosegel neko mojstrstvo v karakterizaciji oseb in v vodenju dialoga. Primerjajte njegov

Lidija Šentjurs, Sergej Kraigher in Josip Vidmar pred otvoritvijo razstave. Na levi Mitja Rotovnik, predsednik IO LKS, in Mirko Lipužič, oblikovalec razstavnega paviljona in celotne zunanje podobe razstave

Po otvoritvi: akademik Josip Vidmar in predsednik SAZU Janez Milčinski
na stopnišču Narodne galerije

dialog s katerimkoli dialogom prejšnjih avtorjev in videli boste, kako velikanška razlika je v nivoju govornice dramskih oseb pred njegovim nastopom in v njem. Za *narodov blagor*, ki je sledil *Jakobu Rudi*, je komedija-satira na slovensko politiko. Kakšna je ta politika bila, vemo vsi in mislim, da je Cankar do možne meje ostro okarakteriziral ničevost in praznost vsega, kar se je v naši politiki takrat dogajalo. Ne bom se spuščal v podrobnosti, vendar je treba vedeti, da je zaradi tega ta komedija doživela zaporo in da dolgo časa ni mogla biti uprizorjena. Nato je sledil njegov močni dramski kolos, njegova tragedija *Kralj na Betajnovi*, ki je izredna upodobitev tistega, čemur v strokovni literaturi pravimo osnovna ali prvobitna akumulacija kapitala, ki je bila povsod zelo groba, zelo brutalna in ki se je razvijala preko človeških trupel in preko človeških usod, kar vse je Cankar v tej tragediji tudi pokazal. Mislim, da je to eno najbolj pogumnih pričevanj o tem zgodovinsko-sociološkem procesu, ki ga je preživela vsa Evropa. Cankar je s tem svojim delom dal priložnost našim največjim igralcem, da so se preizkušali v vlogi kralja na Betajnovi, v Kantorju. Mislim, da je vrhunec v teh kreacijah vsekakor dosegel Ignacij Borštnik, ki je leta 1918, takoj po obnovitvi Slovenskega gledališča, pokazal to predstavo v svoji koncepciji. Bila je za vsakega občutljivega človeka neverjetno pretresljiva in resnično pošastna.

Tej njegovi drami je sledil daljši presledek (*Kralj na Betajnovi* je nastal leta 1902) — in šele leta 1907 je Cankar napisal *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*. To je njegov obračun o odnosu naroda do umetnika in seveda hkrati tudi umetnika do naroda. To ni resnobno delo, temveč je izrazita farsa, kajti Cankar je vedel, da so ti odnosi dejansko vredni samo smeha in to zelo rezkega, čeprav bridkega. In to je v *Pohujšanju* tudi izvršil.

Nato njegova šesta drama *Hlapci*, spet politična satira o slovenski inteligenci, o slovenskem rodoljubarstvu, o slovenskem filistru, ki moralno ne pomeni nič in ki si ne upa niti za las tvegati ne svoje pozicije, ne svojega blagostanja za kakršnokoli idejo, na katero je kdaj prisegal. Ta mogočna zgradba o ironizaciji tedanje slovenske inteligence ima svoj vrhunec v Jermanovem govoru v drugem dejanju, kjer Jerman izjavi: Študiral sem slovensko zgodovino in sem prišel do prepričanja, da so za časa protireformacije vse poštene Slovence ali izgnali ali pobili. Kar je ostalo, so bili hlapci, in teh hlapcev vnuki smo mi. — To je zelo bridka ugotovitev, ki je nastala iz moralne stiske in z zahtevo, da naj bi slovenska inteligenca in slovenski narod v celoti to njegovo trditev ovrгла. Na žalost Cankar ni dočakal, da bi videl, kako se je ta narod hlapcev prebudil in postal sam svoj gospodar. Toda o tem prebujenju je veliko prerokoval, veliko upal in veliko obljubljal. Mislim, da je v njem živela trdna vera v prihodnost slovenskega ljudstva, vera, ki je ni moglo nič omajati.

Njegova dramatika se zaključi s koncepcijo, ki jo je najavil v svoji prvi drami, zaključi se z lirično-dramatično poemo o hrepenenju. To je *Lepa Vida*, v kateri Cankar poudarja, da za človeka ni važno ne tako imenovana sreča, ne nič drugega, kakor samo tisto, kamor ga žene njegovo hrepeneče srce, kam naj ga žene, čemu naj posveti svoje življenje in da je hrepenenje v bistvu edini smisel človeškega življenja. Pri tem pa je seveda ves čas določno govoril o tem, da moremo mi, zlasti mi Slovenci, pričakovati boljšo prihodnost, neko novo življenje, neko novo kreativno življenje samo v zvezi s socializmom in v njegovi službi. O tem je bil trdno prepričan in je o tem prepričanju govoril še tik pred zaključkom svetovne vojne leta 1918. Mislim, da je s tem pokazal globoko razumevanje in svojo najglobljo vero, s katero so pisana vsa njegova dela. Bil je prepričan, da njegovo delo ni nesmiselno, torej je moral verjeti v smisel življenja, in je to tudi izjavljal. In ker je ta vera vsebina njegovih del, moramo ob vsakem, še tako negativnem, še tako satiričnem njegovem izpadu vedeti, da izvira iz ljubezni do tega naroda, iz intenzivne volje, da bi mu pomagal do prave poti, da bi mu razodel novo smer, v kateri bi morda ta narod našel svoje resnično svobodno življenje.

Rekel sem spočetka, da je Cankar v bistvu zajel v svojo dramatiko vse svoje kardinalne ideje. Stvari, ki sem jih zdaj povedal, so njegove kardinalne ideje, vse boste videli tukaj, na teh panojih, na teh eksponatih. In še to boste videli, kako je Cankar kljub vsemu, da danes nekateri zelo nepremišljeni ljudje govore o tem kako slab dramatik je in kako imajo njegova dela pomanjkljivosti, videli boste in se prepričali, da je zmagoslavna pot njegove dramatike dokaz, kako se motijo in kako velik dramatik je Cankar. Jasno je, da imajo njegova dela pomanjkljivosti, ampak pomanjkljivosti imajo vsa, tudi najslavnejša svetovna dramska dela, pri katerih si marsikateri vesten režiser mora dobro beliti glavo in lase, da jih razreši. Vendar ne bi hotel nadaljevati s to polemiko, opozarjam samo na to, da ta razstava resnično kaže zmagovito pot Cankarjeve dramatike, kar Cankarjeva dramatika zasluži, in zaradi tega se moram v imenu tistega, kar predstavlja, našemu Slovenskemu gledališkemu muzeju zahvaliti in mu izraziti priznanje za to skrbno izbrano in sestavljeno razstavo.

(Po magnetofonskem zapisu)

Le discours prononcé par Monsieur Josip Vidmar au vernissage de l'exposition de Cankar à Ljubljana

Le membre de l'Académie des Sciences et des Arts Slovène, Monsieur Vidmar nous avertit du fait que les pièces de Cankar n'ont été que rarement mises en scène de sa vie. Ce n'est que la guerre de libération nationale qui établit un nouveau rapport de notre peuple envers les grands créateurs de notre littérature. Ensuite, Monsieur Vidmar met en relief la grande maîtrise de Cankar en dialogue, tout en soulignant le niveau assez simple du dialogue de ses prédécesseurs, sa force d'expression. La pièce *Le roi de Betajnova* représente un des témoignages les plus courageux sur le procès social historique de la bataille contre l'accumulation des capitaux, phénomène connu en toute l'Europe. Dans son drame *Le scandale dans la vallée de Saint Florent*, Cankar donne le bilan du rapport peuple-artiste. La puissance de sa foi en homme et en art consiste en sa prise de conscience que les Slovènes ne peuvent s'attendre d'une nouvelle vie créative qu'en société socialiste et en fonction du socialisme. Les oeuvres dramatiques de Cankar incluent toutes ses idées cardinales. Cette exposition, soigneusement choisie et composée, présente d'une manière claire la voie triomphale de l'oeuvre dramatique de Cankar.